

Autentsed tekstid põhikoolitundides

Merilin Aruvee

Tallinna ülikooli emakeeleõpetuse lektor

21. sajand on mitmetahulise kirjaoskuse sajand – me kasvame üles tekstirikkas keskkonnas. Koolikonteksti žanririkkus on avardunud, sest seni juurdunud kirjalike seotud tekstide kõrval on tähtsustumas ka multimodaalsed¹ (Gee 2003, Kress 2010) ja sidumata tekstid (Puksand 2014). Õpitekstide kõrval loetakse oluliseks ka autentsete tekstide tutvustamist (Puksand 2011: 180). Niisiis on tähtis küsida, mis on need tekstid, mida on koolis jätkuvalt tähtis õpetada, ning millised uued või muutunud žanrid vajavad samuti didaktilist tähelepanu. Üheks reguleerijaks on loomulikult riiklik õppekava ja ainekavad, kuid žanrimuutustega on järjest keerulisem sammu pidada. Nii võime olla olukorras, kus tänapäeva argi- ja tööelu tekstid jäävad koolis õpitust kaugemale (Luukka 2008, Puksand 2011: 180).

Samavõrd oluline on ka vastutus tekstide kaudu õpetatava kirjaoskuse eest (Aruvee 2017: 15–17). Suhtluspädevuse peavad tagama kõik ainevaldkonnad võrdselt (PRÕK 2011; Soodla jt 2013: 94; Kerge 2012: 591). Mida tähendab see aga eesti keele õpetuse jaoks ning kuidas peaks see ühine täpsemalt korraldatud olema (Aruvee 2017, Puksand 2014: 39)? Sellele küsimusele püüab vastust leida siinkirjutaja doktoriõpingute esimene kvalitatiivne uuring. Uuringu jaoks oli aga esmalt tarvilik teada, mis õppeainetes üldse autentseid tekste kasutatakse; mis tekste valitakse ning kuidas erineb eesti keele õpetajate tekstivalik teiste ainete omast. Neile küsimustele vastuse saamiseks tehti 2016. aasta septembrist oktoobrini küsitluse vormis eeluuring, mille tulemusi järgneva tutvustatakse.

¹ Nii Gunther Kress kui ka James Paul Gee räägivad kommunikatsioonist, mis sünnib mitme suhtlusmooduse (heli, pilt, video, ruum, žestid, kiri, kõne jne) kombinatsioonis. Tänapäevastele tekstidele, eesotsas meedia- ja internetitekstidega on multimodaalsus eriti iseloomulik.

Küsimustiku meetod ja vastajad

Küsimustikku levitati ainelitute kaudu ning vastajaid kogunes 130. Õpetajatel paluti nimetada võimalikult palju õpikuväliseid tekste, mida nad on lasknud õpilastel lugeda², ning esitati kaks taustaküsimust õpetatava aine ning vastaja tööstaaži kohta.

Küsitluse eesmärk oli saada esialgseid andmeid järgmise uuringuetapi tarvis, et leida uuringusse kaasatavad ainevaldkonnad. Avatud küsimusega sooviti näha, mida õpetajad üldse ise pakuvad.

Kõige enam näiteid tõid eesti keele ja kirjanduse õpetajad, kuid leidis ka teiste ainete õpetajate põhjalikke vastuseid. Ankeedi täitis 130 õpetajat, kuid kaks märkis, et ei kasutagi tunnis autentseid tekste. Ainsana ei laekunud ühtki kehalise kasvatuse õpetaja vastust, matemaatika- ja kunstiõpetajate hulgast kirjeldasid tekstivalikut vaid need, kes õpetasid lisaks ka teisi aineid. Vastustest ilmnes, et autentsete tekstide tunnis kasutamine pole võõras, kuigi eesti keele õpetajate tekstikasutuse ulatus oli kõige laiem.

Pärast ühe taustaandmeteta vastuse kõrvalejätmist läbisid kõik korrektsed vastused (127) sisuanalüüsi: tekstid kategoriseeriti ning koondati sarnasteks kimpudeks. Kuna pakutud vastustes ei täpsustatud tekstitüüpe ja -liike (näiteks pakuti video, film jne, ilma et oleks lisatud, kas tegu oli videoloengu, mingi saate, vlogiga vms), ei olnud võimalik analüüsida muud kui tinglikku sisulist sarnasust. Samuti kasutati mõnikord ainsust, teinekord mitmust (luuletused, elulooraamat), mistõttu ei saanud andmeid ka kasutuse sageduse kohta. Neile küsimustele annab täpse vastuse järgmine uuringuetapp. Tekstiliike aga nimetati kõigi vastanute peale kokku 80. Kõik 80 pakutud teksti koondati 28 kategooriaks. Kategooriate loomisel võeti aluseks tekstide kasutusvaldkond, eesmärk ja vorm. Nii saadi sisuliselt sarnaseid tekstiliike koondavad kategooriad. Kokku loeti, kui palju kategooriaid esines igas vastuses ehk kui laiaulatuslik on tekstimaailm koolitundides.

² Täpne õpetajatele esitatud palve: Palun nimetage, milliseid õpikuväliseid tekste olete 5.–9. klassi õpetades lasknud õpilastel lugeda. Tooge võimalikult lai valik tekstiliikide näiteid (nt kirju, elulugusid, arhiividokumente, meedia- ja teadusartikleid, aimeramatuid, loodus-, mängu- ning dokfilme või nende katkendeid, tele- või raadiosaateid, fotosid ja nende allkirju, videoid, reklaamplakateid ja -klippe, lindistatud vestlusi (mis keeles, mis laadi), ilukirjandusproosat või selle katkeid, luuletusi, lavastuste lindistusi, silte ja plakateid tänavapildilt jne). Täpseid viiteid, pealkirju, autoreid pole tarvis kirjutada. Kui te õpikuväliseid tekste ei käsitle, märkige kriips.

Suuremad koondkategoriad olid

- video: videoklipp, mängufilm, animatsioon, filmikatkend, vlogi
- elulooline tekst: elulugu, edulugu, memuaar
- aimekirjandus: mitmesugune aimetekst, dokumentalistika, dokfilm
- väike tarbetekst: menüü, annotatsioon, kaanekirjutis, avalik silt, teade jne
- ametitekst: CV, avaldus
- muu õpitekst: esitlus, vanem õpik, kontrolltööde kogumik, eksami-materjal
- majandustekst: eelarve, tegevuskava
- populaarteaduslik meedia: populaarteaduslikud erialaajakirjad, nagu näiteks Muusika, National Geographic, Imeline Teadus

Tabel 1 näitab vastanud õpetajate täpset arvu ainevaldkonniti ning seda, kui laiaulatuslik oli õpetajate tekstivalik. Siit näemegi, et kuigi väga paljudes ainevaldkondades käsitletakse mitmeid tekste, on siiski kõige avarama tekstimaailmaga eesti keele ja kirjanduse tunnid. Tähelepanu väärivad üsna tagasihoidliku vastajaarvuga muusika, sotsiaalainete ja tehnoloogiavaldkonna õpetajad, kelle tekstimaailm tunnis on üsna lai ning koguni laiahaardelisemgi kui näiteks võõrkeeleeõpetajatel.

Tabel 1. Küsitlusel osalenud aineõpetajad ja tekstide ulatus

Õppevaldkond	Vastajad (127)	Tekstiliigid (28)
Eesti keel ja kirjandus	33	26
Töö- ja tehnoloogiaõpetus, käsitöö ja kodundus, kunst	9	20
Loodus <ul style="list-style-type: none"> • keemia • füüsika • loodusõpetus • geograafia • bioloogia 	46	19
Sotsiaalained <ul style="list-style-type: none"> • ajalugu • inimese- ja ühiskonnaõpetus 	12	20
Võõrkeeled	14	18
Muusika	5	17
Segagrupp*	8	12

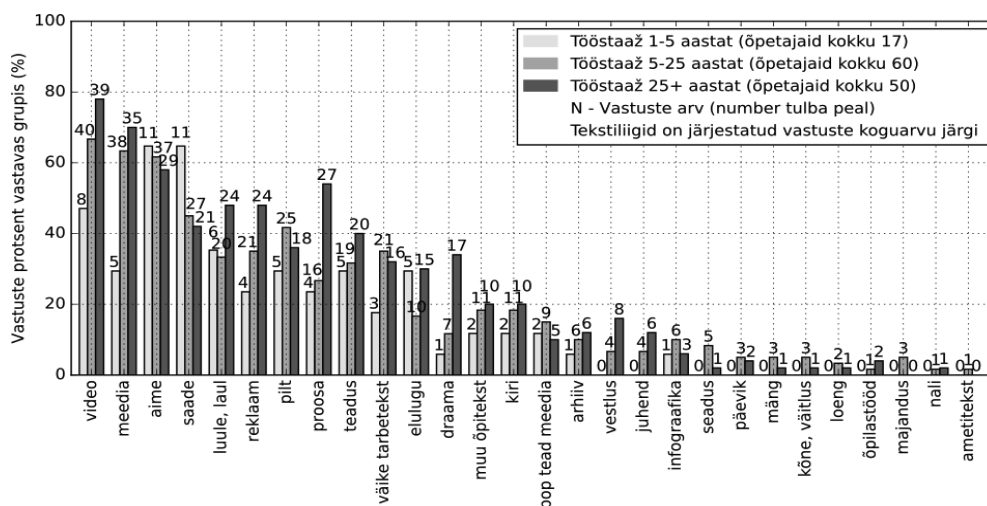
* Segagruppi loeti need õpetajad, kes õpetasid ainevaldkondade vahelisi aineid (muusika ja inglise keel, ajalugu ja eesti keel).

Õpetajate tekstivalik tööstaži järgi

Õpetajate taustaandmed tööstaži kohta ilmestavad tekstikasutust noorema ja vanema õpetajaskonna vahel. Õpetajad jagunesid tööstaži järgi kolme rühma:

- kõige lühema tööstažiga (1–5 aastat) 17 õpetajat;
- keskmise tööstažiga (5–25 aastat) 60 õpetajat;
- staažikamad, (25+ aastat), 50 õpetajat.

Vastajate vanuseline koosseis oli proportsioonis õpetajaskonna üldise vanuselise koosseisuga, kus kogenumad õpetajad moodustavad lõvi-osa. Kuigi noorem rühm oli kõige vähem esindatud, andsid tulemused võimaluse võrdluseks.

Joonis 1. Tekstikasutus ja õpetajate tööstaž.

Joonis 1 näitab õpetajate tekstieelistusi tööstaži järgi. Noorimate, 1–5aastase staažiga õpetajate valikud tulevad joonisel üsna hästi esile, ehkki noorimas grupis oli kõige vähem õpetajaid. Näiteks aimetekstid ning tele- ja raadiosaated ületavad teiste õpetajate valikuid. Ühtlaselt populaarsed olid kõigi vastajate hulgas videod, peamiseks kasutajaks oli just staažikamate õpetajate grupp. Kui noorim rühm nimetas siin pigem Youtube'i videoid ja mitmesuguseid animatsioone ning teisi videoklippe, loetlesid kogenumad pedagoogid pigem mängufilme. Noorimate tekstikasutuse märksõnadeks ongi just visuaalsus ja uus meedia. Trükimeediatekste kasutatakse palju vähem kui saateid ning videoid ja näib, et liikuv pilt domineerib kirjaliku vormi ees.

Teiste õpetajatega enam-vähem samal määral kasutavad noored aimetekste, luulet ja laule, pilte, teadustekste, populaarteaduslikke tekste, elulugusid, kirju ja muud õpiteksti.

Seevastu on staažikamate õpetajate tekstikasutuse ulatus laiem ja ühtlasem. Kõigist tekstikategoriatest olid kõik kategooriad esindatud keskmise staažiga õpetajatel (28), staažikaimad kasutasid 26 eri liiki teksti ning märgatavalt kitsam tekstivalik oli noorematel õpetajatel (17).

Suurim erisus on märgatav tele- ja raadiokategorias, kus 1–5aastase staažiga õpetajate hulgas kasutab saateid ligi pool õpetajaskonnast Nii 5–25aastase kui ka pikema staažiga õpetajad kasutavad sedasorti tekste aga 40% ulatuses. Seda erinevust võiks selgitada ehk nooremate õpetajate oskusega internetist saateid otsida ja järelvaadata.

Kõige populaarsemaks osutus 25 ja enama tööaastaga õpetajate hulgas video, mida kasutatakse pea 80%. Keskmise tööstaažiga grupp kasutab videot 70%, noorimad 50%. Mõnes mõttes on see üsna üllatav, et just noorem õpetajaskond videoid vähem kasutab, kuid samas on jällegi neil saateid selle võrra rohkem.

Vanuselises jaotuses eristub ilukirjandus: proosat kasutab staažikam õpetaja üle 50%, teised jäävad ligikaudu poole võrra alla. Draama kui üsna harva kasutatav tekst on esindatud just kogenumate seas (ligi 40%), leidub vaid üks kõige noorem õpetaja, kes sama teksti kasutab.

Noorim grupp ei kasuta üldse nalju, päevikuid, seadusi, debatte, juhendeid, vestlusi, loenguid, mängu, õpilastekste. Võib arvata, et noore õpetaja töös on esialgu veel palju ebakindlust, tundide ettevalmistus nõuab palju aega, samuti võib tekitada raskusi õpilaste jaoks sobivate tekstide leidmine, mistõttu piirdub ta sageli õpikuga.

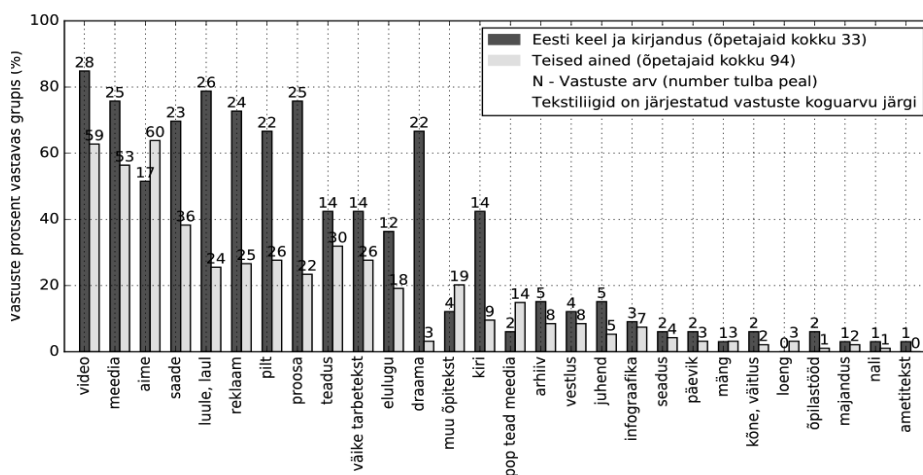
Keskmise ja pikema staažiga õpetajate hulgas on kolm kõige populaarsemat teksti video, meedia ja aimetekst. Keskmise grupp eelistab järgmisena veel kasutada tele- ja raadiosaateid, fotosid ja väikesi tarbetekste ning reklaame. Saadete kasutamise määr on sama ka vanimal grupil, kuid proosa, draama ja luule käsitlemisel on staažikaimad õpetajad esirinnas. Üheks seletuseks võib olla vanema vanuserühma võõr- ja emakeeleõpetajate suur osakaal: 21 õpetajat 50-st.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kogenum õpetaja kasutab tekste laialt ulatuslikumalt ning samas tasakaalustab visuaalseid tekste ka kirjalikega. Samuti on märkimisväärne, et ainukesena kolmest grupist tõusid just

kogunud õpetajate hulgas esile ka ilukirjanduslikud proosatekstid. Väiksema staažiga õpetajad aga eelistavad pigem väiksemat hulka tekste, mis on samas multimodaalsed.

Tekstivaliku ulatus: eesti keel ja kirjandus ning teised ained

Kõige ulatuslikumalt kasutavad tekste eesti keele ja kirjanduse õpetajad, mis ei ole kuigivõrd üllatav. Kuigi uuringuga ei mõõdetud kasutussagedust ehk seda, kui palju üldse kokku tekste kasutati, vaid tekstiliikide ulatust, võis andmeid analüüsidest siiski täheldada, et ka selles mõttes on eesti keele ja kirjanduse õpetajad esirinnas, sest näidete loetelud olid neil kõige pikemad.

Joonis 2. Eesti keele ja teiste ainete tekstikasutuse ulatus.

Joonis 2 näitab, kui palju vastajad mingit tekstikategooriat kasutavad. Tulpade otsas olevad numbrid osutavad, mitmes vastuses selle kategooria tekste mainiti.

On hästi näha, et teiste ainete ning eesti keele ja kirjanduse õpetajate tekstikasutuse vahe on üsna suur: hoolimata suuremast hulgast vastajatest on mitmete tekstide puhul vahe poolekordne või suuremgi (ilukirjandus-tekstid, reklaam, pilt, elulood, saated).

Võrreldes kõigi teiste ainete kasutamisega ei kasutanud eesti keele ja kirjanduse õpetajad vaid kaht kategooriat: ametiteksti ja loengut. Esimene tuleb kindlasti kasutusele gümnaasiumis. Üsna palju kasutavad nii eesti keele ja kirjanduse kui ka teiste ainete õpetajad videoid, meedia-, aime-,

teadustekste ja väikesi tarbetekste. Ühtviisi tagasihoidlikult kasutatakse arhiivimaterjale, vestlusi, infograafikat. Seejuures võib imeks panna, et arhiivimaterjale ja infograafikat kasutatakse eesti keeles ja kirjanduses enamgi, kuigi need on nimetatud nii sotsiaal- kui ka loodusainete ainekavas. Vastus peitub ilmselt eesti keele riiklikus eksamis, kus võib esineda teabegraafika lugemise ülesandeid. Artikli alguses püstitatud vastutuse küsimus on seega õigustatud – vajaks täpsemat jagamist, mil määral peaks eesti keele õpetuses sisalduma teiste valdkondade ainekirjaoskus.

Teiste õppeainete kõige populaarsemad tekstivalikud olid aimetekst, video ja meediatekst ning seejärel juba mõnekümne vastaja võrra vähem tele- ja raadiosaated. Aimetekstid on üks väheseid kategooriaid, mida kasutatakse eesti keele ja kirjanduse õpetajatest enam teistes ainetes.

Küll protsentuaalselt väiksema vahega, kuid siiski enam kasutatakse teistes ainetes muud õpiteksti ja populaarteaduslikke ajakirju. Viimane on huvitav leid: kui loodus- ja sotsiaalainete õpetajad nimetasid siin National Geographicut, Imelist Ajalugu ja Imelist Teadust, siis eesti keele ja kirjanduse õpetajatel samaväärsed ajakirjad puuduvad, populaarteaduslikke ajakirju mainiti vaid kahel korral, nimetamata ühtki konkreetset ajakirja. Kindlasti võiksid õpetajad tunnis kasutada käesolevatki, Oma Keelt, mis on üks väheseid, kui mitte ainus populaarteaduslik eesti filoloogia valdkonna ajakiri. Muu õpiteksti kasutamist ei leidu eesti keele ja kirjanduse õpetajatel nii palju, sest ilmselgelt panevad nad niigi suurt rõhku õpikuvälistele tekstidele, nende tekstide mõistmisele ning analüüsile.

Eesti keele meelistiksideks on üldiselt video, luule ja laul, proosa, meediatekstid, reklaam, tele- ja raadiosaated ning fotod ja draamatekst. Ka reklaam eristub selgelt eesti keelele omase tekstiliigina, kriitiline tekstianalüüs jääb küll selle aine pärusmaale, kuid sisaldub samal ajal ka sotsiaalainete hulgas.

Video ei ole siiski ilukirjandusžanritest väga palju üle. Viimaste hulgas tõusevad suure vahega esile draamatekstid, mida teistes ainetes nimetati vaid kolmel korral, eesti keeles ja kirjanduses aga käsitleb draamat 22 õpetajat. Proosast pisut populaarsem on luule ja laulu kategooria. Samas kasutavad proosat ja luulet veidi üle 20% teiste ainetes õpetajaid. Vastuseid kategoriseerides jäi silma, et lisaks võõrkeele- ja ajalooõpetajatele nimetas proosat ka kaks füüsikaõpetajat. Selle põhjuseid selgitab põhjalikumalt aga eeluuringule järgnev kvalitatiivne uuring.

Eesti keele meelistekestideks on üldiselt video, luule ja laul, proosa, meediatekstit, reklaam, tele- ja raadiosaated ning fotod ja draamatekst. Ka reklaam eristub selgelt eesti keelele omasena, kriitiline tekstianalüüs jääb küll selle aine pärusmaale, kuid sisaldub samal ajal ka sotsiaalainete valdkonnas. Üllatav on näha eesti keele õpetajate valikute hulgas menukana pilte ja fotosid, mida kasutavad teiste ainete õpetajad poole vähem. Pilte saab eesti keele ja kirjanduse tundides võtta aluseks tekstiloomes, kuid kindlasti kasutatakse neid ka lihtsalt õppematerjali ilmestamiseks. Võiks eeldada, et ka ajaloo ja loodusainete tundides on pildimaterjal vähemalt sama tähtis, aga andmed üllataval kombel seda ei näidanud. Ühe põhjusena võib oletada, et eesti keele õpetaja suhtub pilti kui ka teksti palju teadlikumalt.

On näha, et visuaalsed tekstid on seadnud end kirjalike tekstide kõrval küll sisse, kuid on selgelt näha, et eesti keele ja kirjanduse õpetaja tunneb suurt vastutust just kirjaliku teksti õpetamise eest. See on ka ootuspärane ja loomulik, sest just selles aines õpetatakse kirjakeelt teadlikult kasutama.

Eesti keele ja kirjanduse õpetajate tekstivalikud on palju laiemad nii haardelt kui ka kasutussageduse poolest. Ehkki ilukirjandustekstit on eesti keele ja kirjanduse ainevaldkonnale pea ainuomased, tuleks valvas olla, et need muude tekstide ees oma positsiooni täielikult ei kaotaks. Samuti on näha, et kuigi eesti keele õpetaja on tajunud multimodaalse tekstimaailma pealetungi ja selliste tekstide õpetamise vajadust, ei ole ta unustanud oma vastutusala. Seega on eesti keele õpetaja oma õpetamises igati ajaga kaasas käiv ja moodne, kuid suudab seejuures säilitada oma aine nägu.

Eesti keele õpetaja võiks tunda hulga vähem vastutust eri žanrite (pildid, infograafika, aimetekst jne) õpetamise pärast, sest on näha, et ka teiste ainete õpetajad tegelevad sellega. Hoopis tõhusamalt saaks läbi mõelda ainetevahelise lõimingu ning tuua eesti keele tundides esile ainekirjaoskuse arendamise osana tekstide lingvistiline külg – just sellele peaks langema eesti keele õpetuse põhirõhk.

Kokkuvõtvalt

On üsna loomulik, et eesti keele õpetaja tunneb kirjaoskuse eest suuremat vastutust kui teised õpetajad ning seega haarab ta ka kõige laiemalt erinevaid tekste, nagu ka sinne uuring näitas. Positiivsena ilmneb, et kui kirjanduses (Luukka 2008, Puksand 2011: 180) osutatakse ohule jääda koolitextidega igapäeva- ja tööelust kaugeks, siis päris nii see siiski ei

ole. Kuigi ainekirjaoskus käib käsikäes lugemisõpetusega ja teistegi ainete õpetajad on esialgse pilgu järgi selle eest vastutuse võtnud, võib arvata, et ilma keelelise koolitusega vajab tekstide kaudu õpetamine palju enam tuge.

Vajaks täpsemat uurimist, mis meetodite ja tegevuste abil ning mis eesmärkidel eri ainevaldkondades tekstidele lähenetakse. Mis on teksti roll eesti keele tundides ning teistes ainetes ning kas tekstide kaudu saaks aineõpetust keeleõpetusega tõhusamalt lõimida. Selleks ongi käimas kvalitatiivuuring, kuhu on valitud küsitluse andmeil kuus tekste rohkem kasutanud ainevaldkonda. Selle uuringu tulemustest saab lugeda aga edaspidi.

Viidatud kirjandus

- Aruvee, Merilin 2017. Tekstikeskne keeleõpetus põhikoolis: Teoreetiline taust, vastutuse jagamine ja metoodika. – Emakeele Seltsi aastaraamat 62 (2016), 9–37.
- Gee, James Paul 2003. What Video Games Have to Teach us about Learning and Literacy. New York: Palgrave Macmillan.
- Kerge, Krista 2012. Let's talk linguistics. – Keel ja Kirjandus 8–9, 581–596.
- Kress, Gunther 2010. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication. Taylor and Francis Group. London and New York: Routledge.
- Luukka, Minna-Riitta; Pöyhönen, Sari; Huhta, Ari; Taalas, Peppi; Tarnanen, Mirja; Keränen, Anna 2008. Maailma muuttuu – mitä tekee koulu? Äidinkielen ja vieraiden kielten tekstikäytänteet koulussa ja vapaa-ajalla. Jyväskylä, Finland: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Puksand, Helin 2011. Eesti koolinoorte lugemisharjumused meedia näitel. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 7. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing, 179–195.
- Puksand, Helin 2014. Teismeliste lugemisoskuse mõjutegurid. Tallinna ülikool: sotsiaalteaduste dissertatsioonid 78. Tallinn: Tallinna ülikool.
- PRÕK 2011 = Vabariigi Valitsuse 06.01.2011. a määruse nr 14 „Põhikooli riiklik õppekava” lisa 1. <https://www.riigiteataja.ee/akti/isa/1290/8201/4020/1m%20lisa1.pdf#> (04.03.2018).
- Soodla jt 2013 = Piret Soodla, Olga Luptova, Helin Puksand. Suhtluspädevus. – Õppimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine. Toim. Eve Kikas, Aaro Toomela. Tallinn: Eesti Ülikoolide Kirjastus, 94–110. https://www.hm.ee/sites/default/files/oppimine_ja_opetamine_iii_kooliastmes.pdf (4.03.2018).